

Geçici Koruma Statüsündeki Atık Toplayıcısı Bireyler ve Yoksulluk

Waste Collector Individuals in Temporary Protection Status and Poverty

Emin BOYACI*

Özet: Yoksulluk tarihin her döneminde görülen sosyal problemlerden biridir. Sanayi devrimi sonrasında ise günümüz yoksulluk görünümlerinin temellerinin atıldığı ifade edilebilir. Türkiye'deki kentsel alanlarda sıkça karşılaşılan atık toplayıcıları, yoksulluğun günümüzdeki fotoğraf karelerinden biri olarak dikkat çekmektedir. Yüzeysel bir çerçeveden bakıldığında Türkiye'de bu emek süreci, çöple olan yakın temas ve genellikle cadde kenarlarında yürütülmesi gibi sebeplerle birçok riski ve tehlikeyi beraberinde getirmektedir. Çoğunlukla göç ile gelen bu bireyler, enformel sektörün en güç iş kollarından biri olan ve mecburiyet içeren, atık toplayıcılığını yaparak yaşamlarını idame ettirmeye çabalamaktadırlar. Daha derin bir çerçeveden bakıldığında ise göç ile gelen yoksulluk ve sosyal dışlanma etkilerinin üzerine bir de yürüttükleri emek faaliyetinin olumsuz etkileri eklenerek, bu bireylerin yaşamını giderek zorlaştırmaktadır. Araştırma, yoksulluğun geçici koruma statüsüne sahip atık toplayıcılığı yapan bireyler üzerindeki etkisini ve bu bireylerin yoksulluğu nasıl deneyimlediklerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu bağlamda araştırmada kentsel alanda faaliyet yürüten geçici koruma statüsüne sahip atık toplayıcıları ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Demografik özellikler, sosyo-ekonomik özellikler ve çalışma şartları gibi temalar üzerinden bulgular yorumlanmıştır. Ayrıca bu bireylerin yoksulluğun yıkıcı etkilerine hangi deneyimler üzerinden maruz kaldıkları ortaya konmuştur.

Abstract: Poverty is one of the social problems seen in every period of history. It can be stated that the foundations of today's poverty situation were laid after the industrial revolution. Waste collectors, who are frequently encountered in urban areas in Turkey, attract attention as one of the photographs of poverty today. When viewed from a superficial perspective, this labor process in Turkey brings with it many risks and dangers due to reasons such as close contact with garbage and generally being carried out on the streets. These individuals, who mostly migrate, try to make a living by doing waste collecting, which is one of the most difficult and obligatory jobs in the informal sector. When viewed from a deeper perspective, the negative effects of the labor activities they carry out are added to the effects of poverty and social exclusion that come with migration, making the lives of these individuals increasingly difficult. The research aims to reveal the impact of poverty on waste collector individuals with temporary protection status and how these individuals experience poverty. In this context, in-depth interviews were conducted with waste collectors with temporary protection status operating in urban areas. The findings were interpreted through themes such as demographic characteristics, socio-economic characteristics and working conditions. In addition, it has been revealed through what experiences these individuals are exposed to the devastating effects of poverty.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Geçici Koruma Statüsü, Atık Toplayıcılığı.

Keywords: Poverty, Temporary Protection Status, Waste Collection.

* Doktora Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Antalya/TÜRKİYE, eminboyaci1@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-1063-7537>

Giriş

Yoksulluk tarihin her döneminde söz konusu olmasına rağmen bilimsel açıdan ilk yoksulluk tanımlaması 20. yüzyılın başlarında yapılmıştır. Bu tanımlamayı yapan Seebohm Rowntree'ye göre yoksulluk: Bireylerin toplam gelirlerinin; yiyecek, giyim vb asgari düzeydeki fiziki ihtiyaçları karşılamaya yetmemesi olarak tanımlanmıştır¹. İlerleyen dönemlerde yoksulluk üzerine farklı perspektiflerden birçok bakış açısı ifade edilmiştir. Bu bakış açıları çerçevesinde yoksulluğun; mutlak yoksulluk, göreceli yoksulluk, insani yoksulluk gibi üç temel türde ele alındığı ifade edilebilir. Ancak insani yoksulluğun mutlak yoksulluğu içine alan bir yapısının mevcut olduğunu da ifade etmek gerekmektedir. Yoksulluk; ekonomik, sosyo-kültürel, siyasi, felsefi ve ahlaki birçok disiplin ve mekanizma ile organik bağı olan bir olgudur. Öte yandan da birçok disiplinin üzerine çalıştığı girift yapıdaki bir toplumsal sorun olarak ifade edilebilir. Yoksulluğun nedenleri, anlamları ve sonuçları farklı sosyo-kültürel bağlamlara göre değişiklik göstermektedir. Yoksulluk, yeterli yiyecek ve barınma gibi kriterlerle sınırlandırılarak açıklanamaz. Bunun gibi kriterlerle yoksulluğu tanımlamak hem güvenli olmayan bir yaklaşımdır hem de sınırlayıcı bir bakış açısıdır. Bundan dolayı yoksulluk çok boyutlu bir gelişme olarak ve değişen özellikleriyle tanımlanması gereken bir olgudur. Yoksulluğun ortaya çıkmasını etkileyen faktörler, yoksulluk olgusu gibi çok boyutludur. Yoksulluğun nedeni olarak ifade edilen birçok unsurun aynı zamanda yoksulluğun sonucu olarak da karşımıza çıktığını belirtmek önem arz etmektedir. Makro boyutta ifade edilecek olursa Şenses'e göre yoksulluğun nedenleri bireysel ve yapısal nedenler olarak ayrılanmaktadır². Yoksulluğun bireysel nedenlerle açıklanması, yoksulluk sorununu bireye indirgeyerek basitleştirmektedir. Bu sebeple, araştırmada yoksulluk çoğunlukla yapısal çerçeveden incelenmiştir ancak bireysel nedenler de ihmal edilmemiştir. Batur'a göre yoksulluğu etkileyen faktörler; demografik unsurlar, nüfus baskısı, hane halkı türü ya da özellikleri, eğitim, sağlık, göç, gelir dağılımı, işgücü piyasaları, ayrımcılık ve dışsal-bireysel etmenler olarak ifade edilebilir³.

Kentsel alanda giderek daha çok karşılaşılan atık toplayıcıları, yoksulluğun en net göstergelerini barındırmaktadır. Atık toplayıcıları, geri dönüşümün; toplama ve ayrıştırma süreçlerinden yer almaktadır. Çoğunlukla göç ile gelen bireyler, enformel sektörün en güç alanlarından olan ve literatürde "hayatta kalmak için gerçekleştirilecek son iş olarak tanımlanan" bu iş kolunda, kentsel alandaki çöp konteynerlerini elleri ile karıştırarak gelir elde etmeye çalıştıkları ortaya konmalıdır⁴. Bu emek süreci, çöpe doğrudan teması gerektirdiği için ciddi sağlık problemlerine yol açabilecek risktedir. Kentin işlek caddelerinde ellerinde çekçek arabaları ile trafik kazası geçirmeleri de riskin başka bir boyutudur. Öte yandan atık toplayıcılarının çalışma alanlarının sınırlarının net olmayışı sebebiyle birbirleri ile anlaşmazlıklar yaşayarak şiddete başvurmaları ya da şiddete uğramaları da araştırmada karşılaşılan bir başka durumdur. Bireysel ve anlık risklerin yanı sıra toplumsal ve uzun vadeli riskler de söz konusudur. Özsoy'un atık toplayıcıları üzerine gerçekleştirmiş olduğu çalışmada atık toplayıcılarının; "sosyal güvencesiz, sağlıksız ve itibarsız olarak değerlendirdikleri bir işi yapmaları nedeniyle kendilerini toplumsal olarak dışlanmış hissettikleri;

¹ Süleyman Emre Özcan, "Yoksulluk Göstergesi Olarak Hoşnutsuzluk Endeksi, Türkiye İçin Bir Deneme", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 48 (2016): 294-313.

² Fikret Şenses, "Neoliberal Küreselleşme Çağında Yoksulluk Araştırmalarındaki Kayıp Bağlantılar: Türkiye Deneyiminden Çıkarılacak Dersler", Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma, ed. Fikret Şenses (İstanbul: İletişim Yayınları), 88-121.

³ Tülay Batur, "Yoksullukla Mücadelede Politika ve Programların Uygulanabilirliği: Selçuklu İlçesi Örneği" (Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2021), 13.

⁴ Didem Gür, "Enformel Sektör ve Sosyal Dışlanma: Antalya Geri Dönüşüm İşçileri" (Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2019), 53.

yoksulluklarının süreklilik arz eden bir nitelikte olduğu, bu durumun onlarda geleceğe dair derin bir umutsuzluk hali yarattığı” ifade edilmiştir⁵.

Türkiye’de 1980’lerde benimsenen neoliberal politikalar, özellikle kentsel alandaki varsıl yoksul eşitsizliğini giderek derinleştiren yeni yoksulluk türünün ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Yeni yoksulluk “küresel gelişmelerin etkileriyle kentlerde ortaya çıkan yeni toplumsal yapıya eklemelenemeyen ve dışlanma duygusuyla farklı bir yaşam atmosferine ötelenen yoksullar” olarak ifade edilebilir⁶. Suriye iç savaşı ve Ortadoğu’daki diğer istikrarsızlıkların etkisiyle Türkiye, 2013’ten bu yana ciddi bir göç dalgasına maruz kalmaktadır. Yaşanan yoğun göç sonucunda kentsel alandaki geçici koruma statüsündeki atık toplayıcısı bireylerin sayısı giderek artmıştır. Geçici koruma statüsündeki atık toplayıcısı bireyler, sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda birçok uyum problemiyle karşılaşmışlardır. Düşük gelirleri sebebiyle yetersiz tüketici konumunda bulunmaları, sosyal imkanlara hiç ya da yeterince erişememeleri ve kültürel bir adaptasyon oluşturmamaları göçün, yeni yoksulluk ve sosyal dışlanma ile olan tehlikeli ilişkisinin göstergesi niteliğindedir.

Araştırma yoksulluğun geçici koruma statüsüne sahip atık toplayıcılığı yapan bireyler üzerindeki etkisini ve bu bireylerin yoksulluğu nasıl deneyimlediklerini ortaya koymayı amaçlanmıştır. Bu amaç çerçevesinde de nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Veri toplama tekniği olarak derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak 5 erkek katılımcı ile görüşme yapılmıştır. Araştırmada üç ana tema söz konusudur. Örneklem dahilindeki geçici koruma statüsünde olan ancak çalışma izni bitmiş ya da herhangi bir sebepten dolayı mevcut olmayan atık toplayıcısı bireyler; demografik özellikler, sosyo-ekonomik özellikler ve çalışma şartları gibi temalar üzerinden sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmayı ilgili birçok alt kategorileri takip etmiştir. Bulgular ifade edildikten sonra ise sosyolojik perspektiften yorumlamaya başvurulmuştur. Sonuç olarak geçici koruma statüsünde sahip atık toplayıcılarının yoksulluğun yıkıcı ve giderek kronikleşen etkilerine maruz kaldıkları, aynı zamanda da sosyal dışlanma biçimlerinin girift yapıdaki riskleri ile karşı karşıya oldukları kendi anlatıları üzerinden ifade edilerek tartışılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın konusu yoksulluğun geçici koruma statüsündeki atık toplayıcılarına olan etkisidir. Araştırma bu bağlamda, yoksulluğun geçici koruma statüsündeki atık toplayıcılarının yaşamlarında ne gibi etkiler yarattığını problem haline getirmektedir. Araştırma örneklemini Denizli ili, Pamukkale ilçesi, Çamlık bulvarında geçici koruma statüsündeki atık toplayıcılığı yapan bireyler oluşturmaktadır. Çamlık bulvarının araştırma konusu ile ilişkisi ise; yoksulluğun tam zıttı bir gösterge barındırmasıdır. Çoğunlukla refah düzeyi yüksek bireylerin, eğlence, yeme içme ve gezinti amaçlı olarak kullandıkları bu mekânda, işletme sayısının fazlalığı sebebiyle çok sayıda atık toplayıcısı çalışmaktadır. Tüketimin yoğunluğu atık miktarını arttırdığı için bu bulvarın ara sokaklarında çok sayıda atık toplayıcısı görmek mümkündür. Araştırma nitel araştırma yöntemi ile yürütülmüştür. Veri toplama tekniği olarak derinlemesine görüşme dahilindeki yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği dahilinde sorular rehber bir form biçiminde önceden hazırlanmış, katılımcının yanıtları çerçevesinde duruma göre soru sırası gözetilmemiş ve kısmi esneklikler sağlanmıştır. Bu bağlamda beş katılımcı ile görüşme sağlanmıştır. Katılımcı sayısının sınırlı olmasının sebebi katılımcıların kayıt dışı bir biçimde faaliyet yürütmelerinden dolayı görüşmeyi kabul etmemeleri ve görüşmeyi kabul edenlerin çoğunun da Türkçeyi çok az bilmeleri sebebiyle sorulara cevap verememeleridir. Katılımcılara kartopu örnekleme yöntemi ile ulaşılmıştır. Kartopu örnekleme yöntemi katılımcıya ulaşılması güç durumlarda araştırmacıya

⁵ Duygu Özsoy, “Yeni Kent Yoksulluğu, Atık Toplayıcıları ve Temsil Sorunsalı: Katık Dergisi Üzerine Bir İnceleme”, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi 43/- (2012): 105-121.

⁶ Mehmet Karakaş, “Küresel Yoksulluğun Öteki Yüzü: Yeni Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma”, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7/2 (2010): 1-16.

önemli fayda sağlayan bir yöntemdir. Kaçak göçmenlerin, işportacıların, yasa dışı işler yapan kişilerin, marjinal grupların ve kayıt dışı çalışanların araştırılmasında; bir katılımcının diğer bir katılımcıya nasıl ulaşılacağı konusunda bilgi verdiği, güvene dayalı bir yöntem olarak ifade edilebilir⁷. Görüşmeler ses kaydı ve gözlem notları vasıtasıyla yürütülmüştür. Araştırmada, nitel veri analiz yöntemlerinden olan betimsel analiz kullanılmıştır. Katılımcıların, ses kayıtlarının deşifre edilmesiyle elde edilen veriler, “demografik özellikler” “sosyo-ekonomik özellikler” “çalışma şartları” gibi temalar altında sınıflandırılmıştır. Daha sonra bu sınıflandırmalara göre araştırma bulguları ifade edilmiş ve sosyolojik bağlamda yorumlanmıştır.

Araştırma Bulguları ve Tartışma

Araştırma Bulguları

Saha araştırması vasıtasıyla elde edilen tüm bulgular, bu bölümde herhangi bir değerlendirme yapılmaksızın ifade edilecektir. İfade edilen bulgular, bir sonraki bölümde değerlendirmeye tabi tutularak sosyolojik perspektiften yorumlanacaktır.

Geçici Koruma Statüsündeki Atık Toplayıcılarının Demografik Özellikleri

Katılımcıların tamamının cinsiyeti erkektir. Yaşları: K1 38, K2 32, K3 46, K4 25, K5 32’dir. Doğum yerleri ise K1, K2, K4 Suriye, K3 Afganistan, K5 ise Irak olarak belirtilmiştir. Katılımcıların tamamı evlidir. Hiçbir katılımcının eşi çalışmamaktadır. K1’in 6, K2’nin 4, K3’ün 3, K4’ün 1, K5’in ise 4 çocuğu vardır.

Geçici Koruma Statüsündeki Atık Toplayıcılarının Sosyo-Ekonomik Özellikleri

Katılımcıların hanehalkı sayıları K1’in 8, K2’nin 6, K3’ün 5, K4’ün 3 ve K5’in 9 kişi olarak ifade edilebilir. Katılımcıların eğitim durumlarına baktığımızda ise K1, K2 ilkokul, K3’ün ortaokul, K4’ün lise mezunu olduğu, K5’in ise okur-yazar olmadığı sonuçları karşımıza çıkmaktadır. K1 ve K2 Aktepe mahallesinde, K3 İstiklal mahallesinde, K4 Dikilialan mahallesinde, K5’in ise Değirmenönü mahallesinde ikamet ettiği belirtilebilir. Katılımcıların tamamı yaşadıkları konutta kiracı olarak kalmaktadırlar. Aylık olarak K1 1000 TL, K2 900 TL, K3 ve K4 1500 TL, K5 ise 3000 TL kira ödemektedir. Konutların çoğunluğu iki oda bir salon şeklindeyken K5’in konutu üç oda bir salondur. K5 hariç katılımcıların tamamı buldukları hanedeki tek gelir sağlayıcıdır. Katılımcılar arasında, devletten sosyal destek aldığı ifade eden tek katılımcı K3’tür. Bu desteğin 1300 lira olduğunu belirtmiştir. Yapılan iş itibarıyla net bir gelir belirtilirse de ortalama olarak K1’in aylık hane geliri 6500 TL, K2 ve K3’ün 7500 TL, K4’ün 6000 TL, K5’in ise 8000 TL’dir ancak bu gelirin ortalama 4000 lirası kendisi tarafından haneye getirilmektedir. K3 ve K4 hariç katılımcıların hiçbiri ömürleri boyunca sinema, tiyatro ve konser gibi herhangi bir kültür sanat faaliyetine katılmadıklarını ifade etmişlerdir. K3 ve K4 ise bu kültür sanat faaliyetlerinden sadece sinemaya son 1 yıl içinde gittiklerini belirtmişlerdir. İşten arta kalan zamanlarını ise dinlenmeye ve evde aile/akrabaları ile vakit geçirmeye ayırdıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların hiçbirinin sağlık güvencesinin olmadığı, ücretli şekilde muayene oldukları belirtilmiştir.

Geçici Koruma Statüsündeki Atık Toplayıcılarının Çalışma Şartları

Katılımcılar çoğunluğu haftanın altı günü çalışmaktadır. K2 ise haftada 5 gün çalışmaktadır. K1 ve K4 haftada 6 gün günde 10 saat, K2 haftada 5 gün günde 11 saat, K3 haftada 6 gün 8 saat, K5 ise haftada 6 gün ve günde 18 saat çalıştığını ifade etmiştir. K1 ve K2 yaklaşık 3 yıldır, K3 2 aydır, K4 7 yıldır, K5 ise 5 senedir atık toplayıcılığı yapmaktadır. K1 ve K2 atık toplayıcılığından önce yine Türkiye’de inşaat ve tarım sektöründe işçi olarak çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Ek olarak K1 ilçe servisinde muavinlik yaptığını belirtmiştir. K3 ise hem inşaat işçisi olarak hem de lunaparkta eğlence aletlerinin kullanımında çalışmıştır.

⁷ Ali Baltacı, “Nitel Araştırmalarda Örnekleme Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme”, Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 7/1 (2018): 231-274.

Diğer katılımcılar ise Türkiye'ye geldikten sonra bu iş dışında bir işle uğraşmamışlardır. Katılımcıların tamamı yoksulluk sebebiyle atık toplayıcılığı işi ile uğraşmaya mecbur olduklarını ifade etmişlerdir. K1, K2 ve K3'ün önceki iş deneyimlerinde ustalarından ya da patronlarından ücretlerini alamadıklarını ve bu işi yapmaya mecbur kaldıklarını ifade etmişlerdir. Bu işi tercih ediş sebepleri, günlük olarak gelirlerini elde etmeleri ve kendi işleri olduğu için ücretlerini alamama risklerinin olmaması olarak ifade edilmiştir. Ayrıca işverenler tarafından çoğunlukla da çalışma izinleri olmadığı için işe alınmadıklarını da belirtmişlerdir. K4 ve K5 de başka sektörlerde bir iş bulamadıkları için bu işi yapmak zorunda olduklarını ifade etmişlerdir. K1 ve K3 işlerinin fazlasıyla yorucu olması ve zorlu hava koşulları, dışında herhangi bir zorluk ve riskle karşılaşmadığını belirtmektedir. Yoruculuğa ek olarak K2, K4 ve K5 işin hijyen ve sağlık anlamında birçok problem yarattığını, ayrıca diğer atık toplayıcıları ile birçok kez atıkları topladıkları sokakların paylaşılması konusunda tartışma ve kavga yaşadıklarını ifade etmiştir.

Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi

Geçici koruma statüsündeki atık toplayıcılarının demografik özelliklerini incelediğimizde çoğunluğunun genç olduğu dikkat çekmektedir. Katılımcıların üçü atık toplama işini çek-çek arabalar ile yürütmektedirler. Gün boyu, kilometrelerce mesafeyi sırtlarında çektikleri çuvallar ile katetmektedirler. Genç olmaları bu işi yapabilmelerindeki en önemli faktörlerdendir.

“...Sevindik'te satıyorum (...) Uzak evet, mecbur oraya satıyorum diğerleri ucuza alıyor...” (K4, 25, Suriye).

“...Buralardan, aşağıdan topluyorum, o hayvan pazarı var ya orada cumhuriyet (atık toplama işletmesi) var oraya kadar çek-çekle götürüyorum...” (K5, 32, Irak).

Diğer iki katılımcı ise motorlarının arkasına bağladıkları çuvallar ile atık toplama faaliyetini yürütmektedir. Ancak onlar da ehliyetleri ve plakaları olmadığı için birkaç kez trafik polisleri tarafından motorlarının bağlandığını ve ceza ödemek zorunda kaldıklarını ifade etmişlerdir. Hatta şu an çek-çek araba ile çalışan K3, polislerin motorunu bağlaması sebebiyle cezayı ödemek için motoru satmak zorunda kaldığını belirtmiştir.

“... Trafik ceza veriyor, ben bir tane motor sattım, çünkü bende ehliyet yok, bana ceza verdi, motoru sattım onu ödedim... (K3, 46, Afganistan).

“... Şikâyet ettiler, 3-4 kere bağladı polis motoru, plakası olmadığı için (...) Cezayı ödedim, motor yoksa çalışılmıyor... (K2, 32, Suriye).

Katılımcıların tamamının cinsiyeti erkektir. Bu toplumsal cinsiyet rolleri ve mesleki dağılımları bağlamında anlamlı olarak ifade edilebilir. Öte yandan katılımcıların tamamı evli ve eşleri çalışmamaktadır. K5'in eşi ise sağlık sorunları sebebiyle çalışmamaktadır. Katılımcıların çocuk sayılarına baktığımızda ise çoğunlukla düşük eğitim düzeyi ve kültürel sebepler ile ilişkili olarak doğurganlığın yüksek olduğunu ifade edebiliriz. Araştırmayı yürütürken dikkat çeken gözlemlerden biri de katılımcı 1, 2 ve 5'in çocukları ile çalıştıklarıdır. Katılımcı 1 ve 2'nin okul çağında olan çocukları, okulda olmaları gereken saatlerde babalarıyla birlikte atık toplamaktadırlar. Ancak katılımcılar çocuklarının okula devam ettiklerini ifade etmişlerdir.

Geçici koruma statüsündeki atık toplayıcılarının sosyo-ekonomik özelliklerine baktığımızda ise ilk olarak hanehalkı büyüklüğünü ele almak gerekmektedir. Yoksulluğun ortaya çıkmasında etkili olan faktörlerden biri hanehalkı sayısıdır. Araştırmada ortalama hanehalkı sayısı 6,2 olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca araştırmadaki hane bireylerine baktığımızda da bağımlı nüfus oranı fazladır. Bu durum yoksulluğu derinleştirmektedir.

“Hanım hasta, dört tane çocuk hepsi benden istiyor (...) çalışmazsam açız, başka kimse yok, mecbur yapacağız...” (K5, 32, Irak).

Devam edecek olursak yoksulluk olgusunun hem bir sebebi hem de bir sonucu olarak düşük eğitim düzeyi gösterilebilir. K1 ve K2 ilkokul, K3’ün ortaokul, K4’ün lise mezunu olduğu, K5’in ise okur-yazar olmadığı sonuçları göz önüne alındığında düşük eğitim düzeyi yoksulluk riskini arttırdığı söylenebilir. Ancak buradaki temel problemlerden biri de bu bireylerin çalışma hakkına sahip olmamalarıdır. Çalışma hakkı süresi dolan ya da çalışma hakkı başvurusu reddedilen bu bireylerin yüksek eğitim düzeyleri mevcut olsa bile gelir elde etmek için enformel sektöre yönelmek zorunda olmaları söz konusudur.

Katılımcıların oturdukları mahallelere baktığımızda ise çoğunluğu düşük gelir grubundaki bireylerin oturdukları mahallelerdir. Bu mahallelerin dikkat çeken bir diğer özelliği ise Denizli’deki sık göç alan ve etnik anlamda çeşitlilik arz eden mahalleler olmasıdır. Özellikle Aktepe mahallesi kentsel dönüşümün devam ettiği ve Denizli’nin tehlikeli sayılabilecek mahalleleri arasındadır. Bu sebeple K1 ve K2’nin kiralarının ortalamasının altında olduğu söylenebilir. Öte yandan katılımcıların konutlarındaki oda sayısı ile hanehalkı sayısı kıyaslandığında ciddi bir sıkışıklık ve barınma güçlüğü görülmektedir.

Katılımcıların hane gelir miktarları incelendiğinde ise tamamı, 2023 yılının ilk yarısı için belirlenen asgari ücretin altındadır. Dört kişilik bir ailenin sadece gıda ihtiyacı Türk-İş⁸ mart ayı verilerine göre 9591 TL’dir ve bu açlık sınırı olarak ifade edilmektedir. Katılımcıların gelir düzeyleri, günlük kalori ihtiyacının sadece %80’inin karşılanabilmesini temele koyan ultra yoksulluğun göstergesidir⁹.

“... Sabah yemek yok, öğlen yemek yok (...) Bisküvi ve gazoz alıp onları yiyor sonra akşama kadar çalışıyoruz (...). Yemeğe para yok, parayı eve götürüyorum, fatura kira yemek derken para zaten yok...” (K2, Suriye, 32).

“... Yemek yani (...) Valla yani, bir sabah bir akşam evde yemek, dışarda sadece ekmek alıyor, su ekmek, su ekmek ...” (K5, Irak, 32).

“... Öğlen yemek yok, sabah 7’de yiyip çıkıyor akşam dönene kadar yok ...” (K1, 38, Suriye).

Katılımcıların hiçbiri öğlen yemeği yediklerini ifade etmemiştir. Yoğun fiziksel aktiviteye rağmen yeterli şekilde beslenemedikleri söylenebilir. Bu durum yoksulluk sebebiyle ortaya çıkmaktadır ve yetersiz beslenme ile sağlık durumlarında birçok problemin ortaya çıkması muhtemeldir.

Yoksulluğu etkileyen bir diğer faktör ise ayrımcılıktır. Araştırma kapsamındaki bireylerin göç ve geçici koruma statüsünün sağladığı belirli alanlardaki çalışma izninden bile yoksun olmaları sebebiyle formel işgücü piyasalarından dışlanması ile ortaya çıkan yoksulluk üzerine enformel sektörün de birçok alanında dışlanmaları ücretlerini alamamaları söz konusudur. Geçici koruma statüsünden de kısaca bahsetmek gereklidir. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun 91. maddesi ile mevzuatımızda ilk kez geçici koruma statüsü düzenlenmiştir. Maddedeki hükme göre, “Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitleli olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara” sağlanan statü, geçici koruma statüsüdür¹⁰. Bu statüye sahip bireylerin çalışma iznine başvurması ve başvurularının onaylanması, halinde belirli alanlarda ve belirli sürelerle çalışmalarına müsaade edilmektedir. Ancak yukarıda da bahsedildiği üzere araştırmanın katılımcıları bu çalışma iznine de sahip değillerdir. Öte yandan son bir gelir kapısı olarak yöneldikleri atık toplayıcılığında

⁸ “Açlık ve Yoksulluk Sınırı Raporu”, Türk-İş, Erişim: 28 Ekim 2023. <https://www.turkis.org.tr/mart-2023-aclik-ve-yoksulluk-siniri/>

⁹ Ayşe Karsan ve Bahar Karlı, "Türkiye’de Kırsal Yoksulluğun Genel Bir Değerlendirmesi: Isparta İli Sütçüler İlçesi Örneği", Mustafa Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi 21/2 (2016): 168-181.

¹⁰ Asiye Şahin Emir, “Türkiye’de Geçici Koruma Statüsünde Olan Kişilerin Çalışma Hakkı”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 23/4 (2021): 23-41.

da özellikle Türk atık toplayıcıları tarafından dışlandıkları ve şiddete maruz kaldıkları ifade edilmiştir. Atık toplanan mekanların paylaşılması noktasında ve birçok kez ayrımcılık söylemlerine maruz kaldıklarını belirtmişlerdir.

“... Buradan git, bizim diyorlar (...) sözlü sadece, kavga olmadı ...” (K4, 25, Suriye).

“... Burası benim, burası Türkiye geri dön diyor, bağırıp taş atıyor, burası ben, ben burası devletin diyorum karışamazsın diyorum ...” (K2, 32, Suriye).

“... Valla sen çalışma sen yabancı napaçaksın burda, sen yabancı, Irak’a git memlekete git diyor (...) En çok bunlar yaşlı (...) Bu işi yapan Türkler burası benim git diyor hatta bir gün polisi aradı, polis geldi devam et ...” (K5, 32, Irak).

Yoksulluk sadece ekonomik yetersizlik değil beraberinde eğitim, sağlık ve sosyal faaliyetlerden de yoksunluğu kapsamaktadır. Amartya Sen’in Kapasite Kuramı’nın temel olduğu insani yoksulluk kavramı da yoksulluğun bu boyutuna dikkat çekmektedir¹¹. Sen’e göre yoksulluk “eğitim imkânlarından yoksunluk, yetersiz beslenme, yaşam süresinin kısalığı, iş olanaklarından yoksunluk, anne ve çocuk sağlığının yetersizliği, gelecek korkusu, önlenebilir hastalıklara yakalanma, özgürlüğün yetersizliği, güçsüzlük gibi temel insani yeteneklerden yoksun olma durumu” olarak ifade edilmektedir¹² ve imkan olması durumunda Sen’in ifade ettiği kapasite ve özgürlüklerini geliştirmek bir yana, bu bireylerin bu temel insani imkanlardan bile yoksun olmaları hem bireysel hem de toplumsal birçok problemin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır¹³. Bu sebeple ileriye dönük kapasitelerinin gelişimi de engellenmektedir. Buna yoksulluğun yaratmış olduğu kısır döngü gözüyle bakılabilir.

Araştırma dahilindeki katılımcıların çoğunluğunun ömürleri boyunca herhangi bir kültür sanat faaliyetine katılmadığı ifade edilmelidir. Yaptıkları işin fiziksel ve zihinsel yorgunluğu sebebiyle kalan vakitlerini sadece dinlenmeye ve evde aileleri ile vakit geçirmeye ayırdıkları söylenebilir.

Öte yandan sağlık hizmetlerine erişim konusuna değinmek gerekmektedir. Katılımcıların hepsi sağlık güvencesinden yoksun olduklarını ve hastaneye gittiklerinde ücret ödemek zorunda olduklarını ifade etmişlerdir.

“... Bu deve var ya, hayvan bahçesi, orda bunu deve ısırdı (oğlundan bahsediyor) (...) Şimdi daha dikiş var yani (...) 10 milyara ameliyat oldu ne yapacağız bilmiyorum ...” (K5, Irak, 32).

Geçici koruma statüsündeki atık toplayıcılarının çalışma şartları da yoksulluğun ve bununla beraber gelen çaresizliğin göstergesi niteliğindedir. Haftada 48 saat ile 98 saat arasında değişen çalışma süreleri bireylerin insani olmayan koşullarla gelir elde etmeye çalıştıklarını ve yoksulluğun derin etkilerini yaşadıklarını göstermektedir. Araştırma dahilindeki katılımcıların ortalama haftalık çalışma süreleri 64,2 saate karşılık gelmektedir.

“... Sabah saat 6 işe gidiyor, geliyor saat gece 12, motor yok çek-çekle gidiyor hayvan pazarına vakit yolda geçiyor ...” (K5, Irak, 32).

“... 6’da kalkıyoruz, kahvaltı yapıyoruz her şeyi yiyoruz, 7’de çıkıyoruz evden (...) Buraya gelip çalışıyoruz saat 6’ya kadar gidiyoruz ...” (K1, 38, Suriye).

Katılımcıların anlatılarına göre atık toplayıcılığı yapma sebeplerinin başında yoksulluk gelmektedir. Katılımcıların enformel sektörün farklı kollarında iş tecrübeleri mevcuttur. K1 ve K2 atık

¹¹ Amartya Sen, “Human Rights and Capabilities”, *Journal of Human Development* 6/2 (2005): 151-166.

¹² Zeynep Kaya, “Türkiye’de Yoksulluk Analizi: Bir Probit Model Uygulaması”, (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2011), 38.

¹³ Sümer İncedal, “Türkiye’de Yoksulluğun Boyutları: Mücadele Politikaları ve Müdahale Araçları”, (Aile ve Sosyal Politikalar Uzmanlık Tezi, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, 2013), 23.

toplayıcılığından önce inşaat ve tarım işleri ile uğraştıklarını ancak patronlarının onları çalıştırıp ücretlerini vermedikleri ifade edilmiştir. Farklı sektörlerde de kayıt dışı olarak iş bulamadıkları için kendi başlarına yürütebilecekleri bir işe yöneldiklerini ifade etmişlerdir.

“... Bugün vereceğim, yarın vereceğim, derken vermiyor, boşa çalışıyorum (...) bu işte öyle değil ne toplarsan aynı gün satarsın ...” (K2, 32, Suriye).

“... Önceden inşaata giderdim, tarlaya giderdim, paramı vermedi gittim geldim alamadım ...” (K1, 38, Suriye).

Katılımcıların atık toplayıcılığı yaparken karşılaştıkları riskler ve zorluklar ise, az önce ayrımcılık değerlendirmesinde bahsedilen şiddete maruz kalma durumlarının yanı sıra sağlık problemleri açısından önem arz etmektedir. Kışın soğuk yazın sıcak hava koşulları ve işin üst düzey efor sarf edilmesine sebep olması anlatılarda da görüldüğü üzere katılımcıların sağlığını olumsuz etkilemektedir.

“... Bu işten ben geçen bir hafta yattım (...) ateş, ishal, kusma (...) sen buraya gelip konuşuyorsun bizle dışardan geliyorsun, biz çöpün içine kadar giriyoruz bu mahallede, kokusu var pisliği var hastalığı var, biz bunları yaşıyoruz (...) çalışmayınca ekmek yok ...” (K2, 32, Suriye).

“... Arada yağmur bastırıyor, soğuk oluyor ıslanıyor çalışılmıyor, sokaktasın bir yere geçip bekliyorsun soğukta ...” (K1, 38, Suriye).

Anlatılarda da ifade edildiği üzere yürütülen emek faaliyetlerinin hiçbir şekilde hijyenik olmayan çöp konteynerlerinden, çoğunlukla korunma kıyafetleri olmadan yürütülmesi de katılımcıların birçok sağlık riski ile karşı karşıya kalmalarına sebep olmaktadır.

Sonuç

Araştırma dahilindeki geçici koruma statüsünde atık toplayıcılığı yapan katılımcıların, yoksulluğun en derin etkilerine maruz kaldıkları ifade edilmelidir. Katılımcıların maruz kaldıkları bu etkiler; yetersiz beslenme, sağlık hizmetlerinden faydalanamama, yaptıkları iş sebebiyle sağlık problemleri yaşama, şiddete uğrama, yoğun çalışma saatleri ve düşük gelirleri sebebiyle hiçbir sosyal faaliyete vakit ayıramama ve yetersiz tüketici konumunda bulunma olarak ifade edilebilir. Görüldüğü üzere bu bireylerin içinde buldukları yoksulluk örüntüsü ekonomik göstergelerle açıklanamayacak kadar karmaşıktır. Sen’in Kapasite Kuramı çerçevesinde yapabilirlik olarak ifade ettiği; yetersiz beslenme, eğitimsizlik, sosyal güvencesizlik ve kötü sağlık koşulları gibi bireyi olumsuz etkileyen faktörlerden kaçınabilme yetisi bu araştırmadaki katılımcılarda mevcut değildir. Tüm bu yoksulluklar bütünü, araştırma dahilindeki katılımcıların yoksulluk deneyimlerinde karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun başat tetikleyicisi bireylerin göç ile gelmek zorunda kalmış ve çeşitli sebeplerle çalışma iznine sahip olamamış olmalarıdır. Çalışma iznine sahip olmamaları ve kayıt dışı olarak çalışmaları Türkiye’deki önceki iş deneyimlerinde işverenleri tarafından emek sömürüsüne ve hak gaspına maruz kalmalarının önünü açmıştır. Bu olumsuz deneyimler sonucunda da katılımcıların çoğunun atık toplayıcılığını neden tercih ettiği daha anlaşılır hale gelmektedir. Atık toplayıcılığı bu bireyler için hem bir mecburiyet hem de yoksullukla mücadele etmelerinde tutunabilecekleri son bir dal olarak görülebilir. Ayrıca atık toplayıcıları göç ile gelen yoksullaşmanın ötesinde hem çalışma yaşamlarında hem de gündelik yaşamlarında sosyal dışlanmanın da birçok biçimi ile karşı karşıyadırlar. Yaşadıkları yoksulluk giderek sosyal dışlanmanın mekansal, toplumsal, kültürel ve ekonomik dışlanma biçimlerini de kapsayacak şekilde genişlemektedir. Enformel sektörden bile çoğunlukla dışlanan bu bireyler, çalışan yoksullar olarak yeni yoksulluk kavramsallaştırmasının merkezinde yer alabilirler. Ayrıca atık toplayıcılığını çocuklarıyla beraber yürütmeleri, çocuklarının edinebilecekleri sermaye biçimlerinden yoksun kalmalarına sebep olmakta ve yoksulluğun nesilden nesile aktarımı noktasında öngörülebilir bir risk teşkil etmektedir.

Kaynakça

- “Açlık ve Yoksulluk Sınırı Raporu”. Türk-İş. Erişim: 28 Ekim 2023. <https://www.turkis.org.tr/mart-2023-aclik-ve-yoksulluk-siniri/>
- Baltacı, Ali. “Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme”. Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 7/1 (2018): 231-274.
- Batur, Tülay. “Yoksullukla Mücadelede Politika ve Programların Uygulanabilirliği: Selçuklu İlçesi Örneği”. Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2021.
- Gür, Didem. “Enformel Sektör ve Sosyal Dışlanma: Antalya Geri Dönüşüm İşçileri”. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2019.
- İncedal, Sümer. “Türkiye’de Yoksulluğun Boyutları: Mücadele Politikaları ve Müdahale Araçları”. Aile ve Sosyal Politikalar Uzmanlık Tezi, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, 2013.
- Karsan, Ayşe ve Bahar Karlı. “Türkiye’de Kırsal Yoksulluğun Genel Bir Değerlendirmesi: Isparta İli Sütçüler İlçesi Örneği”. Mustafa Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi 21/2 (2016): 168-181.
- Karakaş, Mehmet. “Küresel Yoksulluğun Öteki Yüzü: Yeni Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma”, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 7/2 (2010): 1-16.
- Kaya, Zeynep. “Türkiye’de Yoksulluk Analizi: Bir Probit Model Uygulaması”. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2011.
- Özcan, Süleyman Emre. “Yoksulluk Göstergesi Olarak Hoşnutsuzluk Endeksi, Türkiye İçin Bir Deneme”. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi /48 (2016): 294-313.
- Özsoy, Duygu. “Yeni Kent Yoksulluğu, Atık Toplayıcıları ve Temsil Sorunsalı: Katık Dergisi Üzerine Bir İnceleme”. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi 43/- (2012): 105-121.
- Sen, Amartya. “Human Rights and Capabilities”. Journal of Human Development 6/2 (2005): 151-166.
- Şahin Emir, Asiye. “Türkiye’de Geçici Koruma Statüsünde Olan Kişilerin Çalışma Hakkı”. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 23/4 (2021): 23-41.
- Şenses, Fikret. “Neoliberal Küreselleşme Çağında Yoksulluk Araştırmalarındaki Kayıp Bağlantılar: Türkiye Deneyiminden Çıkarılacak Dersler”, Fikret Şenses tarafından düzenlenen Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma’da, 88-121. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.